

Αλέξανδρος Ξ. Χατζηιωαννίδης
Χαρίλαος Ευ. Γουΐδης

**Ενδείξεις της αυτοκρατορικής εξουσίας/παρουσίας στην πόλη της
Θεσσαλονίκης κατά τους πρωτοβυζαντινούς χρόνους***

Στη μνήμη του Ξενοφώντος Γ. Χατζηιωαννίδη

Θεωρείται ως αποδεκτό γεγονός στην επιστημονική έρευνα ότι ήδη κατά την περίοδο των στρατιωτικών αυτοκρατόρων, η πλήρης αυτοκρατορική εξουσία δεν εντοπιζόταν μόνον στην παλαιά πρωτεύουσα, Ρώμη, αλλά και στην εκάστοτε πόλη/στρατόπεδο, όπου ο αυτοκράτορας εγκαθίστατο για μικρό ή μεγάλο διάστημα, ανάλογα με τις ανάγκες της κάθε περίπτωσης¹. Το γεγονός αυτό συννηθέστατα συνδεόταν με οικοδομικά προγράμματα για τις εκάστοτε ανάγκες του μονάρχη και των πολυπληθών ακολούθων του, είτε αυτές ήταν ειρηνικές είτε πολεμικές. Επίσης, πολλές φορές αυτό μνημονευόταν στις σχετικές ιστορικές πηγές.

Αποτελεί εξαιρετικά ευτυχή συγκυρία, όταν η αρχαιολογική σκαπάνη επιβεβαιώνει τα γραφόμενα των ιστορικών πηγών για αυτά τα γεγονότα, ειδικά όταν έχει να κάνει με επαρχιακές πόλεις, όπως η Θεσσαλονίκη.

Ένα τέτοιο χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της παρεπιδημίας του Κωνσταντίνου Α΄ στην πόλη της Θεσσαλονίκης, κατά τη διάρκεια των προετοιμασιών του για την τελική αναμέτρηση

* Θερμές ευχαριστίες εκφράζονται στη Δρ. Αρχαιολογίας και Τμηματάρχη Βυζαντινών χώρων και μνημείων Εφορείας Αρχαιοτήτων Κοζάνης Αικ. Κούσουλα, στον σχεδιαστή Θ. Τηλιόπουλο, στον Δρ. Βυζαντινής Αρχαιολογίας Π. Δαμούλο και στην αρχαιολόγο Ειρήνη Τεκίδου για την ανεκτίμητη, για μία ακόμη φορά, αρωγή της και σε αυτή τη μελέτη.

¹. Β. Γ. Σπυριδωνάκης, *Η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, πρώτος-πέμπτος αι. Μύθος και πραγματικότητα*, Θεσσαλονίκη 2011, σ. 45-46 (στο εξής: Β. Γ. Σπυριδωνάκης, *Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία*).

εναντίον του γαμβρού του Λικινίου². Απότοκο αυτού του γεγονότος αποτέλεσαν τα ευρύτατης έκτασης οικοδομικά προγράμματα, τα οποία αναμόρφωσαν ολόκληρο τον νοτιοδυτικό τομέα της πόλεως, με αποκορύφωμα την κατασκευή των λιμενικών εγκαταστάσεων³.

Πράγματι, η αρχαιολογική σκαπάνη σταδιακά και σε βάθος αρκετών ετών, αλλά με σημείο αιχμής τη σωστική ανασκαφή επί της οδού Μοσκόφ, όχι απλώς επαναβεβαίωσε τα ιστορικά γραφόμενα, για τα οποία εξάλλου δεν υπήρχαν πολλές αμφιβολίες, αλλά τα εικονοποίησε κιόλας μέσω των ευρημάτων⁴. Αποκαλύφθηκε ένα εντυπωσιακό οικο-

² Ζώσιμος *Νέα Ιστορία*, 306-410 μ.Χ., έκδ. Γ. Αβραμίδης - Θ. Καλαϊτζάκης [Οι Τελευταίοι Έλληνες Εθνικοί 9], Θεσσαλονίκη 2007, Β', 22.1: «Επί την Θεσσαλονίκηνη ἐχώρει ...» (στο εξής: Ζώσιμος, *Νέα Ιστορία*). - Γ. Ι. Θεοχαρίδης, *Ιστορία της Μακεδονίας κατά τους Μέσους Χρόνους (285-1354)* [Δημοσιεύματα της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, Μακεδονική Βιβλιοθήκη 55], Θεσσαλονίκη 1980, σ. 82 (στο εξής: Γ. Ι. Θεοχαρίδης, *Ιστορία της Μακεδονίας*). - Χρυσάνθη Μαυροπούλου-Τσιούμη, *Βυζαντινή Θεσσαλονίκη*, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 17 (στο εξής: Χ. Μαυροπούλου-Τσιούμη, *Βυζαντινή Θεσσαλονίκη*). Επίσης, στην πόλη της Θεσσαλονίκης κρατήθηκε και φυλακίσθηκε ο τελευταίος κραταίος αντίπαλος του Κωνσταντίνου, Λικίνιος, μετά την ήττα του, όπου και εκτελέσθηκε, βλ. Έρμείου Σωζομενοῦ, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, PG 67, col. 876 (στο εξής: Έρμείου Σωζομενοῦ, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*). - Γ. Ι. Θεοχαρίδης, *Ιστορία της Μακεδονίας* 85. - Χ. Μαυροπούλου-Τσιούμη, *Βυζαντινή Θεσσαλονίκη* 17. - Β. Γ. Σπυριδωνάκης, *Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία* 60 και 64-65. - Δ. Ν. Χριστοδούλου, *Οι μορφές των αρχαίων θεών στην νομισματοκοπία του Μεγάλου Κωνσταντίνου* [Μονογραφίες της Ελληνικής Νομισματικής Εταιρείας 1], Αθήνα 1998, σ. 25.

³ Ζώσιμος, *Νέα Ιστορία* Β', 22.1. - Χ. Μπακιρτζής, Η θαλάσσια οχύρωση της Θεσσαλονίκης, *Βυζαντινά* 7 (1975) 297-341, σ. 316-320. - Γ. Ι. Θεοχαρίδης, *Ιστορία της Μακεδονίας* 82. - Ευτέρπη Μαρκή, Συμπληρωματικά αρχαιολογικά στοιχεία για το φρούριο Βαρδαρίου Θεσσαλονίκης, *Μακεδονικά* 22 (1982) 133-153. - Γ. Τσάρας, Τοπογραφικά της Θεσσαλονίκης II, *Μακεδονικά* 22 (1982) 42-95, σ. 43-51. - Ch. Bakirtzis, The Urban Continuity and Size of Late Byzantine Thessalonike, *Dumbarton Oaks Papers* 57 (2003) 35-64, σ. 43 (στο εξής: Ch. Bakirtzis, Late Byzantine Thessalonike). Για τον εντοπισμό και άλλων, μικρότερης ή μεγαλύτερης έκτασης, κοινοφελών Κωνσταντινέων έργων στην πόλη της Θεσσαλονίκης από την αρχαιολογική σκαπάνη, βλ. Ευτέρπη Μαρκή - Α. Χατζηιωαννίδης, Υδρευτικά έργα του Μ. Κωνσταντίνου στη Θεσσαλονίκη, *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη* 18 (2004) 279-289. - Μελίνα Παϊσίδου - Α. Χατζηιωαννίδης, Αρχαιολογικές παρατηρήσεις στα βόρεια τείχη της Θεσσαλονίκης, *Μακεδονικά* 38 (2009) 21-47, σ. 24 σημ. 12-13 με παλαιότερη βιβλιογραφία.

⁴ Για την πρώτη παρουσίαση των ευρημάτων, βλ. Α. Χατζηιωαννίδης - Χρ. Τσαμίσης - Δ. Δελιδημητρίου, Σωστική ανασκαφή οικοπέδου στη συμβολή των οδών Πλατείας Δημοκρατίας και Μοσκόφ, *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη* 24 (2011), υπό έκδοση. Για λεπτομερέστερη παρουσίαση των παραπάνω, βλ. Α. Χατζηιωαννίδης - Χ. Π. Τσαμίσης, Οι λιμενικές αποθήκες της Θεσσαλονίκης. Από τα δημόσια ώρεια στην άποθήκη των βασιλικών κοιμηριών, στο *Medieval Ports in North Aegean and the Black Sea. Links to the Maritime Routes of the East, International Symposium, Thessalonike, 4-6 December 2013, Proceedings*, εκδ. Flora Karagianni,

δομικό πρόγραμμα, το οποίο περιελάμβανε μεγάλο αριθμό δομικών κτηρίων δεκάδων μέτρων, μεστών με κατάλοιπα των εμπορικών δραστηριοτήτων, καταδεικνύοντας με την τεράστια έκταση και το μέγεθός τους την εφαρμογή της αυτοκρατορικής θελήσεως και εξουσίας και αναμορφώνοντας όλο το νοτιοδυτικό τμήμα της Θεσσαλονίκης⁵ (Εικόνα 1).

Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και με την ακόλουθη εξεταζόμενη περίπτωση ενός μνημειώδους συγκροτήματος, επίσης στη δυτική πλευρά της πόλεως. Συγκεκριμένα, στην περιοχή της παλαιάς Λαχαναγοράς Θεσσαλονίκης και των γειτονικών οικοπέδων της, μεταξύ των οδών Αγίου Δημητρίου και Στρατηγού Δουμπιώτη, διενεργήθηκαν διερευνητικές τομές⁶ και δυστυχώς μη περαιωθείσα ακόμη ανασκαφική έρευνα από την διαλυθείσα πλέον 9^η Ε.Β.Α.⁷ (Εικόνα 2).

Στην περιοχή της δυτικής Θεσσαλονίκης γνωρίζουμε ότι υπήρχαν, τουλάχιστον κατά τους αυτοκρατορικούς ρωμαϊκούς χρόνους, αρκετά κτήρια της αρχαίας λατρείας που συγκροτούσαν πιθανότατα και την *insula sacra*. Επρόκειτο για δημόσια κτήρια, με δημόσιες λειτουργίες, σε δημόσια γη και υπό την εποπτεία της κεντρικής εξουσίας⁸.

Thessalonike 2013, σ. 187-207 (στο εξής: Α. Χατζηιωαννίδης - Χ. Π. Τσαμίσης, Λιμενικές αποθήκες).

⁵ Α. Χατζηιωαννίδης - Χ. Π. Τσαμίσης, Λιμενικές αποθήκες 187-207.

⁶ Αικατερίνη Κούσουλα - Ελένη Κωνσταντινίδου - Αλ. Τούρτας, Ανασκαφή στην Αγ. Δημητρίου και Φιλώτα: συμβολή στα τοπογραφικά της Θεσσαλονίκης, *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη* 25 (2011) υπό έκδοση (στο εξής: Αικ. Κούσουλα - Ε. Κωνσταντινίδου - Α. Τούρτας, Ανασκαφή Αγ. Δημητρίου και Φιλώτα).

⁷ Α. Χατζηιωαννίδης, Οικόπεδο στη συμβολή των οδών Δουμπιώτη 27-29 και Φιλώτα 4-6 (Ο.Τ.187), *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 2012, Χρονικά, υπό έκδοση (στο εξής: Α. Χατζηιωαννίδης, Οικόπεδο Δουμπιώτη και Φιλώτα). - Α. Χατζηιωαννίδης - Χ. Κουτσογιάννης - Μαργαρίτα Αρβανιτάκη - Χ. Γουϊδής, Σωστική ανασκαφή οικοπέδου στην οδό Δουμπιώτη 27-29. Αποκαλύπτοντας ένα παλαιοχριστιανικό συγκρότημα, *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη* 28 (2015) υπό έκδοση (στο εξής: Α. Χατζηιωαννίδης κ.ά., Ανασκαφή Δουμπιώτη). Ο Α. Χατζηιωαννίδης υπήρξε ο επιστημονικός υπεύθυνος αρχαιολόγος και επίσημος ανασκαφέας του οικοπέδου της οδού Στρατηγού Δουμπιώτη 27-29, όπως και των γειτονικών οικοπέδων (Δουμπιώτη 22 κ.ά.), έχοντας πλήρη δικαιώματα δημοσίευσης επ' αυτών. Ο Χ. Γουϊδής, κατόπιν της ευγενικής παραχώρησης της επιστημονικής υπεύθυνης κ. Αικ. Κούσουλα, με σχετικό επικυρωτικό έγγραφο του Υπουργείου Πολιτισμού (έγγρ. της 25/4/2012), έχει πλήρη άδεια δημοσίευσης του συνόλου του νομισματικού υλικού του όμορου οικοπέδου της οδού Αγίου Δημητρίου και Φιλώτα. Αμφότεροι αιτήθηκαν από τις 21/09/2012 το δικαίωμα δημοσίευσης του Yilan Mermer. Λόγω των συνεχών κωλυμάτων της ανασκαφικής έρευνας και εν όψει του επικείμενου κινδύνου αυτή να μην ολοκληρωθεί ποτέ, ή να θαφτεί το σύνολο κάτω από νέα κτίσματα, προέβησαν σε δημοσιεύσεις του σχετικού υλικού.

⁸ M. Vickers, Hellenistic Thessaloniki, *Journal of Hellenic Studies* 92 (1972) 156-170, σ. 164 κ.ε., εικ. 1-4. - Γ. Μπακαλάκης, Ιερό Διονύσου και φαλλικά δρώμενα στη

Μετά τις πρόσφατες αρχαιολογικές έρευνες της τέως 9^{ης} Ε.Β.Α. διαπιστώνεται ανασκαφικά μια ευρεία αλλαγή μετά τους υστερορωμαϊκούς χρόνους, δηλαδή κατά την επικράτηση της νέας, επίσημης θρησκείας. Ένα τεράστιο περίκεντρο οικοδόμημα των ρωμαϊκών χρόνων με ιδιαίτερη λειτουργία, επί των σημερινών οδών Φιλώτα και Αγ. Δημητρίου, ισοπεδώθηκε με μένος, ενώ σε όλη τη βραχώδη έκταση που απλωνόταν στα βόρεια του, δηλαδή στη σημερινή οδό Δουμπιώτη, το φυσικό ανάγλυφο ταπεινώθηκε σε ένα μεγαλόπνοο σχέδιο που δημιούργησε ένα νέο, εκτενέστατο οικοδομικό τετράγωνο, ενταγμένο απολύτως στους οδικούς άξονες⁹.

Στα δύο νέα πλατώματα που δημιουργήθηκαν μετά από κατεδαφίσεις και απολαξεύσεις, οικοδομήθηκε ένα καινούργιο σύνολο κτηρίων με ευρεία χρήση του αρχαιότερου οικοδομικού υλικού για πρακτικούς και, ενδεχομένως, για συμβολικούς λόγους. Με τη μέχρι στιγμής γνώση μας, όπως αυτή προέκυψε από τη μη περαιωθείσα ανασκαφική έρευνα, το νέο συγκρότημα αποτελείται από έναν ανοιχτό χώρο (πλατεία/αίθριο)¹⁰, στρωμένο με πλάκες μαρμάρου εντυπωσιακών διαστάσεων και σε συμφωνία προσανατολισμού Ανατολή-Δύση¹¹ (Εικόνα 3). Η μαρμαρόστρωτη πλατεία/αίθριο περικλείεται με μνημειακές στοές. Στα ανατολικά, επιβλητική κλίμακα οκτώ αναβαθμών οδηγεί σε ανώτερο επίπεδο και συγκεκριμένα στο κεντρικό κτήριο, το οποίο

Θεσσαλονίκη, στο *Αρχαία Μακεδονία III. Ανακοινώσεις κατά το Τρίτο Διεθνές Συμπόσιο* (Θεσσαλονίκη, 21-25 Σεπτεμβρίου 1977) [Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου του Αίμου 193], Θεσσαλονίκη 1983, σ. 31-43, εδώ 39, 41 και σημ. 34-43 με παλαιότερη βιβλιογραφία. - Μ. Vittì, *Η πολεοδομική εξέλιξη της Θεσσαλονίκης από την ίδρυσή της έως τον Γαλέριο* [Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας 160], Αθήνα 1996 σ. 50-51 και σημ. 35, επίσης σ. 58-59, 79-80 και ιδιαίτερα 88-90. - Βικτώρια Αλλαμανή-Σουρή, Ιστορικό διάγραμμα της αυτοκρατορικής Θεσσαλονίκης από επιγραφικές και αρχαιολογικές μαρτυρίες, στο *Ρωμαϊκή Θεσσαλονίκη*, εκδ. Πολυξένη Αδάμ-Βελένη [Έκδοση Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης αρ. 1], Θεσσαλονίκη 2003, σ. 80-91, εδώ 82. - Β. Αλλαμανή-Σουρή, Η αυτοκρατορική λατρεία, στο *Ρωμαϊκή Θεσσαλονίκη* (ό.π.), σ. 98-119, ιδιαίτερα 103-106. - Θεοδοσία Στεφανίδου-Τιβεριού, Τα λατρευτικά αγάλματα του ναού του Διός και της Ρώμης στη Θεσσαλονίκη, στο *Κλασική παράδοση και νεωτερικά στοιχεία στην πλαστική της Ρωμαϊκής Ελλάδας, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου* (Θεσσαλονίκη, 7-9 Μαΐου 2009), εκδ. Θεοδοσία Στεφανίδου-Τιβεριού - Παυλίνα Καραναστάση - Δ. Δαμάσκος, Θεσσαλονίκη 2012, σ. 273-286 σποράδην.

⁹ Αικ. Κούσουλα - Ε. Κωνσταντινίδου - Α. Τούρτας, *Ανασκαφή Αγ. Δημητρίου και Φιλώτα*, υπό έκδοση. - Α. Χατζηιωαννίδης, *Οικόπεδο Δουμπιώτη και Φιλώτα*, υπό έκδοση.

¹⁰ Φαίνεται πως έχει διαστάσεις 23,50μ. στον άξονα Α-Δ και μέγιστο αποκαλυφθέν μήκος 22μ. στον άξονα Β-Ν, βλ. Α. Χατζηιωαννίδης, *Οικόπεδο Δουμπιώτη και Φιλώτα*, υπό έκδοση. - Α. Χατζηιωαννίδης κ.ά., *Ανασκαφή Δουμπιώτη*, υπό έκδοση.

¹¹ Το πάχος των μαρμαρίνων πλακών κυμαίνεται από 0,035-0,038μ., το πλάτος τους από 0,70-1μ. και το μήκος τους σε μερικές περιπτώσεις ξεπερνά ακόμη και τα 2μ., βλ. Α. Χατζηιωαννίδης κ.ά., *Ανασκαφή Δουμπιώτη*, υπό έκδοση.

κοσμούνταν με ψηφιδωτό δάπεδο, ορθομαρμαρώσεις και μαρμάρινα γλυπτά μέλη¹².

Οι στοές που περιβάλλουν από βορρά, δύση και νότο την πλατεία/αίθριο είναι οικοδομημένες με άφθονο μαρμάρινο υλικό, αρκετές φορές σε επανάχρηση. Οι στοές έχουν πλάτος 8μ. και είναι υπερυψωμένες περίπου κατά μία βαθμίδα. Η αναμενόμενη στοά που θα έκλεινε το συγκρότημα από τον νότο πιθανότατα εντοπίζεται στο γειτονικό, όμορο οικοπέδο των οδών Φιλώτα και Αγίου Δημητρίου και οικοδομήθηκε πάνω στο περίκεντρο παγανιστικό κτήριο που καταστράφηκε εκ θεμελίων¹³. Στην ανατολική πλευρά η μαρμαρόστρωτη¹⁴ κλίμακα κατευθύνει προς την είσοδο του κεντρικού κτηρίου σε υψηλότερο επίπεδο πρακτικά και νοητά.

Στη βάση της κλίμακας, στην ανατολική παρειά του οικοπέδου, εντοπίζεται κρηναίο οικοδόμημα που συμπληρώνει το σύνολο. Το κρηναίο, με τα μέχρι στιγμής δεδομένα, φαίνεται να έχει μορφή ημικυκλίου με χορδή 7μ., ενώ είναι κατασκευασμένο από ισχυρούς τοίχους, οι οποίοι εσωτερικά φέρουν παχύτατη στρώση υδραυλικού κονιάματος και εξωτερικά επένδυση με μεγάλες πλάκες λευκού μαρμάρου, πολλές εκ των οποίων όχι σε αρχική χρήση¹⁵.

Τα παραπάνω κτίσματα διακρίνονται για τη μνημειακότητά τους μέσω της ευρείας χρήσης του μαρμάρου, αλλά και της επιμέλειας της κατασκευής τους. Επίσης, είναι αξιοσημείωτη η ευρεία χρήση του αρχαιότερου οικοδομικού υλικού από εξίσου σημαντικά, προγενέστερα παγανιστικά κτήρια, πιθανώς της πλησιόχωρης και βαρύνουσας σημασίας *insula sacra* (Εικόνα 4). Σε κάποιες δε περιπτώσεις, όπως στην περίπτωση των μεγάλων ιωνικών κιονόκρανων των στοών, ανιχνεύεται ενδεχομένως κάτι περισσότερο από απλή πρακτική, αλλά συμβολικές ενέργειες εντασσόμενες στο κλίμα μιας ταραγμένης εποχής που επέτασσε ότι τα αρχαιότερα παγανιστικά κτήρια έπρεπε να καταστραφούν.

¹². Έχει εντοπισθεί μόνο πολύ μικρό τμήμα της βορειοδυτικής γωνίας του κεντρικού κτηρίου. Το υπόλοιπο δυστυχέστατα πρέπει να έχει καταστραφεί παντελώς από τη σύγχρονη οικοδομή στα ανατολικά, η οποία διαθέτει μάλιστα υπόγεια, αλλά και σωρό ακαθόριστων μαρμαρίνων όγκων στον ακάλυπτο χώρο της ως ύστατο απομεινάρι της καταστροφής.

¹³. Αικ. Κούσουλα - Ε. Κωνσταντινίδου - Α. Τούρτας, Ανασκαφή Αγ. Δημητρίου και Φιλώτα, υπό έκδοση. - Α. Χατζηιωαννίδης κ.ά., Ανασκαφή Δουμπιώτη, υπό έκδοση.

¹⁴. Α. Χατζηιωαννίδης, Οικόπεδο Δουμπιώτη και Φιλώτα, υπό έκδοση. - Α. Χατζηιωαννίδης κ.ά., Ανασκαφή Δουμπιώτη, υπό έκδοση.

¹⁵. Α. Χατζηιωαννίδης, Οικόπεδο Δουμπιώτη και Φιλώτα, υπό έκδοση. - Α. Χατζηιωαννίδης κ.ά., Ανασκαφή Δουμπιώτη, υπό έκδοση.

Παρότι δυστυχώς μέχρι και σήμερα η ανασκαφική έρευνα δεν έχει ολοκληρωθεί, ευρήματα όπως η πληθώρα της παλαιοχριστιανικής κεραμικής και η στρωματογραφία καθορίζουν τον χρονολογικό ορίζοντα στους πρωτοβυζαντινούς χρόνους. Ακόμη, δομικά και μη στοιχεία προσφέρουν χρονολογικούς προσδιορισμούς για την ακριβέστερη χρονολόγηση¹⁶. Επίσης, τύχη αγαθή, από τα ενδότερα των συνεκτικών και ισχυρότατων κονιαμάτων της κλίμακας αποσπάστηκε εγκλωβισμένο νόμισμα της Θεοδοσιανής δυναστείας, στοιχείο που αναντίρρητα επιβεβαιώνει το ως άνω χρονικό πλαίσιο¹⁷.

Δομικά στοιχεία του κτίσματος παρέχουν πρόσθετες χρονολογικές ενδείξεις. Συγκεκριμένα, η υποδομή των αναβαθμών της μεγάλης κλίμακας φέρει πλίνθους, αρκετές από τις οποίες ενσφράγιστες με το σύμβολο του σταυρού¹⁸. Πρόκειται για σημείο το οποίο ανεμπόδιστα πλέον οι χριστιανοί χρησιμοποιούσαν και αποτύπωναν, διασαλπίζοντας πανηγυρικά τη μία και αληθινή θρησκεία κατά τους πρώτους χρόνους της επίσημης πλέον άσκησης της λατρείας τους, ακόμη και σε επιδαπέδιες επιφάνειες. Με την πάροδο των ετών, όμως, όταν πλέον ο χριστιανισμός δεν ήταν απλά ελεύθερη, αλλά και η μόνη επίσημη θρησκεία και καθώς οι θεολογικές του έννοιες αποκρυσταλλώθηκαν σε απαράβαρα δόγματα, θεσπίστηκε ότι δεν ήταν επιτρεπτό το νικητήριο σύμβολο της Πίστεως του Αληθινού Θεού να τίθεται σε επιδαπέδιες επιφάνειες. Μάλιστα δε με κανόνα της Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου του 692 δογματίστηκε και προβλέφθηκε αφοριστικό επιτίμιο¹⁹.

¹⁶. Για παράδειγμα, είναι χαρακτηριστικά τα μυστρίσματα στους τοίχους του κεντρικού κτηρίου, τα οποία βρίσκουν παράλληλα σε αρκετά κτίσματα των πρωτοβυζαντινών χρόνων. Τελείως ενδεικτικά για το ζήτημα βλ. Κωνσταντίνα Σκαμουτσου, Ιουστινιάνειο τείχος (Εξαμίλιο), *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 52 (1997) Β1 337-340. – Ευτέρπη Μαρκή, Παλαιόκαστρο Ωραιοκάστρου, *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 53 (1998) Β2 627. – Μαρίτσα Τσιάπαλη, Αρχαιολογικά δεδομένα των ανασκαφών στον Βελβεντό Κοζάνης: Προδρομικές παρατηρήσεις, *Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη* 21 (2007) 47-54, σ. 51 σημ. 22. Ακόμη, ο συνολικός τρόπος δόμησης των φερόντων στοιχείων και η συνολική διαπραγμάτευσή τους θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως συνήθης για την εποχή.

¹⁷. Πρόκειται για το εύρημα υπ' αριθ. Θ18/10/800, βλ. Α. Χατζηιωαννίδης κ.ά., *Ανασκαφή Δουμπιώτη*, υπό έκδοση.

¹⁸. Αρκετές εκ των πλίνθων της κλίμακας έφεραν λατινικό σταυρό και άλλες τα γραμματικά στοιχεία «X», «E», «P» κ.ά., βλ. Α. Χατζηιωαννίδης, Οικόπεδο Δουμπιώτη και Φιλώτα, υπό έκδοση. – Α. Χατζηιωαννίδης κ.ά., *Ανασκαφή Δουμπιώτη*, υπό έκδοση.

¹⁹. Πρόκειται για τον 73^ο κανόνα της λεγομένης Πενθέκτης Οικουμενικής Συνόδου. Η Πενθέκτη συνεκλήθη στην αίθουσα του Τρούλου του Ιερού Παλατίου από τον αυτοκράτορα Ιουστινιανό Β' και κεφαλαιοποίησε το έργο των Ε' και ΣΤ' Οικουμενικών Συνόδων, δίχως να συγκαταριθμηθεί η ίδια ως διακριτή Οικουμενική. Για αυτόν τον λόγο, η συγκεκριμένη σύνοδος είναι γνωστή ως η εν Τρούλω ή ως Πενθέκτη. Για το θέμα βλ. Πρ. Ι. Ακανθόπουλος, *Κώδικας ιερών κανόνων (κείμενο - ερμηνεία -*

Όπως και τα αντίστοιχα Κωνσταντίνεια έργα στο νοτιοδυτικό τμήμα της Θεσσαλονίκης, έτσι και το εξεταζόμενο νέο οικοδομικό συγκρότημα στα βορειοδυτικά επιβλήθηκε δια παντός σε κάθε προηγούμενο στοιχείο, φυσικό ή τεχνητό, και εικονοποίησε τις νέες ιδεολογίες. Με το μέγεθος και τον όγκο του αναμόρφωσε την περιοχή, κυρίως όμως κατέστη σημείο αναφοράς όντας σε νευραλγική θέση, περιβαλλόμενο από οδικούς άξονες και συγκεκριμένα τη μεγάλη οδό που σήμερα φέρει το όνομα του πολιούχου της πόλεως, την οδό Αγίου Δημητρίου.

Σε αυτό ακριβώς το κομβικό σημείο, δηλαδή μεταξύ του μεγάλου νέου συγκροτήματος και ενός από τους βασικότερους άξονες της πόλεως, ορθωνόταν ένας τιμητικός κίονας που σκοπό είχε, εναρμονιζόμενος πλήρως με το σύνολο, να εκπέμψει και αυτός τα ίδια μηνύματα. Από το μνημείο αυτό έχουν απομείνει κάποια πενιχρά κατάλοιπα. Πρόκειται για τον μεγάλο μονολιθικό πεσσό με ύψος πλέον των τριών μέτρων που, ταλαιπωρημένος και γηρασμένος, βρίσκεται σήμερα επί του βορείου πεζοδρομίου της Αγίου Δημητρίου. Το αποξενωμένο αυτό λίθινο μέλος ήταν το ένα από τα τρία βασικά στοιχεία που συνέθεταν το ιδιαίτερο μνημείο. Ειδικότερα, αποτελούνταν από τα εξής τμήματα: την κρηπίδα, τον πεσσό/βάθρο και τον κίονα (Εικόνα 5).

Μέχρι το έτος 1975 το μνημείο βρισκόταν περίπου έξι μέτρα νοτιότερα «*κεείμενον ἐν τῷ μέσῳ σχεδόν τῆς ὁδοῦ*»²⁰, όπως έγγραφε ήδη κατά τα τέλη του 19^{ου} αιώνα ο Χατζηιωάννου²¹. Τότε, προκειμένου να διαπλατυνθεί το κατάστρωμα της οδού Αγίου Δημητρίου, το μνημείο απομακρύνθηκε και τοποθετήθηκε στη σημερινή του θέση. Με αφορμή

σχόλια) και εκκλησιαστικής νομοθεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, Θεσσαλονίκη 2006³, σ. 150-151, Κανόνας 73^{ος}.

²⁰ Μ. Χατζή Ιωάννου, *Θερμαίς ἤτοι περὶ Θεσσαλονίκης*, Αθήνα 1978 (β' έκδοση φωτοτυπημένη), σ. 17 (στο εξής: Μ. Χατζή Ιωάννου, *Θερμαίς*).

²¹ Από τους πρώτους που ασχολήθηκε με το μνημείο ήταν ο Χατζή Ιωάννου. Προέβη σε μία σύντομη περιγραφή του και σε εικασίες σχετικά με τη χρήση του, βασιζόμενος στο όνομα που οι Τούρκοι χρησιμοποιούσαν για το μνημείο, *Yilan Mermer*, βλ. Μ. Χατζή Ιωάννου, *Θερμαίς* 17. - Μ. Χατζή Ιωάννου, *Ἀστυγραφία Θεσσαλονίκης ἤτοι τοπογραφικὴ περιγραφή τῆς Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1976 (β' έκδοση φωτοτυπημένη), σ. 106 (στο εξής: Μ. Χατζή Ιωάννου, *Ἀστυγραφία Θεσσαλονίκης*). Επίσης, διέσωσε, έστω και τμηματικά, τις αντιλήψεις του γηγενούς ελληνόφωνου πληθυσμού, οι οποίες διαθέτουν παλαιότατες καταβολές και παραλληλίζονται με τις αντίστοιχες βυζαντινές που αναφέρονται σε όμοια μνημεία στην Κωνσταντινούπολη, βλ. Μ. Χατζή Ιωάννου, *Ἀστυγραφία Θεσσαλονίκης* 26-27 και Νικήτας Χωνιάτης, *Ἱστορία*, έκδ. J.-L. van Dieten, *Nicetae Choniatae Historia*, τ. I-II [Corpus Fontium Historiae Byzantinae XI/1-2], Berolini - Novi Eboraci 1978, τ. II, σ. 151, 558 και 648.

αυτές τις εργασίες αποκαλύφθηκε η κρηπίδα, η οποία αποτελείτο από έξι αναβαθμούς, κατασκευασμένους με μαρμάρινους γωνιόλιθους²².

Ακολουθούσε ο μονολιθικός πεσσός με τη συμφυή βάση του κίονα στο ανώτερο πέρας του. Αυτό αποτελεί το μόνο μέλος που διασώζεται μέχρι σήμερα και είναι ορατό. Οι απροσμέτρητες φθορές και κακώσεις που γνώρισαν οι περίοπτες επιφάνειες του πεσσού πιθανόν απέσβησαν οιοδήποτε στοιχείο μπορεί να υπήρχε επ' αυτών, όπως κάποια επιγραφή σχετική με την ανίδρυσή του, κάτι που συμβαίνει σε αντίστοιχα μνημεία²³.

Στην προαναφερθείσα συμφυή βάση, η οποία είναι ιωνικού τύπου, έβαινε το τελευταίο στοιχείο του μνημείου, ο υψηλός κίονας. Ο μονολιθικός κίονας, το ύψος του οποίου θα μπορούσε να φτάνει τα 6,00-6,50μ., ήταν από πορφυρίτη λίθο, εάν γίνει αποδεκτή μια παλαιότερη θελκτική υπόθεση²⁴ υλικό δυσεύρετο, ακριβοθώρητο, εντόνως φορτι-

²² Αικατερίνη Ρωμοπούλου, Πεσσός επί βαθμιδατού βάθρου επί της οδού Αγίου Δημητρίου, *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 30 (1975) Β2 247-248, ιδιαίτερα σχεδ. 1 και πίν. 163α-β.

²³ Το ίδιο συνέβη και στην περίπτωση συγγενούς μνημείου της Κωνσταντινούπολης, το οποίο είναι γνωστό ως *Κίονας των Γόθων*. Για την επιγραφή βλ. C. Mango, *The Byzantine Inscriptions of Constantinople: A Bibliographical Survey*, *American Journal of Archaeology* 55.1 (1951) 52-66, σ. 62 (στο εξής: C. Mango, *Inscriptions of Constantinople*). Εκτενέστερα για το μνημείο βλ. παρακάτω σημ. 29.

²⁴ Ο Δημητριάδης μεταφέρει την αναφορά του ευγενούς Gabriele Cavazza, ο οποίος διήλθε από τη Θεσσαλονίκη κατά το 1591 και σημείωσε έναν πορφυρό κίονα που παλαιότερα συνδεόταν με όφι. Ο συσχετισμός είναι θελκτικώτατος, ωστόσο ο Cavazza μνημονεύει τον κίονα στο σπίτι ενός Τούρκου πλησίον της συνοικίας της Καμάρας. Ο Δημητριάδης σημειώνει ότι πιθανώς ο Βενετός μπερδεψε τα όρια των συνοικιών και «ή κολώνα πού περιγράφει να είναι αυτή που έδωσε την όνομασία στη συνοικία *Yilan Mermer*», βλ. Β. Δημητριάδης, *Τοπογραφία της Θεσσαλονίκης κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας 1430-1912* [Δημοσιεύματα της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, Μακεδονική Βιβλιοθήκη 61], Θεσσαλονίκη 2008², σ. 149-150 και σημ. 128. Επίσης, πρέπει να σημειωθεί ότι η απόσταση μεταξύ των ήδη διευρυμένων ορίων των δύο συνοικιών δεν είναι απαγορευτική και ότι είναι γνωστές οι περιπτώσεις μεταφοράς πολύτιμων εμπορευμάτων λίθων και δη κιδίων σε ακόμη μεγαλύτερες αποστάσεις. Τελείως ενδεικτικά, λόγω της ιδιαιτερότητας του παραδείγματος, αναφέρεται περίπτωση κατά την οποία Τούρκος καδής στον πρώιμο 18^ο αιώνα μετέφερε κίονες από ερειπωμένη εκκλησία των περιοχών ανατολικά της Θεσσαλονίκης στην πόλη και μετά από θαυματουργική εμφάνιση του Πάτρωνα Αγίου τούς επέστρεψε πίσω. Το γεγονός αυτό επαναλήφθηκε με όλους τους επίδοξους συλητές του ίδιου ναού, έως ότου η ανάπτυξη των νεότερων χρόνων απάλειψε κάθε ίχνος και των κιδίων και του άγνωστου ναού. Για λεπτομερή αφήγηση των σχετικών γεγονότων, βλ. P. Lucas, *Voyage du sieur Paul Lucas, fait en M.DCCXIV, &c. par ordre de Louis XIV dans la Turquie, l'Asie Sourie, Palestine, Haute et Basse Égypte, &c.*, Amsterdam 1720, τ. I, σ. 40-41: «*Les seuls Monuments qui en restent sont dix ou douze Colonnes de marbre blanc ...*». Επίσης βλ. Μ. Χατζή Ιωάννου, *Αστυγραφία Θεσσαλονίκης* 120, όπου επιχειρείται σύνδεση των γραφομένων του Lucas με τα σωζόμενα στην εποχή του Χατζή Ιωάννου «*ερείπια*

σμένο συμβολικά και συνδεδεμένο στενά ήδη από τους χρόνους των ειδωλωλατρών βασιλέων με τον αυτοκράτορα²⁵. Ειδάλλως, μπορεί να υποθεθεί η ύπαρξη ενός κίονα λιγότερο δαπανηρού, από κάποιο συνηθέστερο είδος μαρμάρου, γεγονός το οποίο δεν επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό το ούτως η άλλως επιβλητικό σύνολο του μνημείου που με τον όγκο, το ύψος και τη θέση του καθίστατο ορατό από μακριά.

Παρά την άκρως αποσπασματική διατήρησή του συνάγεται ασφαλώς ότι πρόκειται για τα λείψανα ενός τιμητικού κίονα. Οι τιμητικοί κίονες αποτελούν μνημεία επιβλητικά και δαπανηρά με μακρά παράδοση από τους προχριστιανικούς χρόνους. Τα εντυπωσιακότερα όμως παραδείγματα ανήκουν στους ρωμαϊκούς αυτοκρατορικούς χρόνους και έπειτα. Δεν εξυπηρετούσαν ουσιαστικούς δομικούς λόγους, αλλά βαθιά συμβολικούς. Ανιδρύνονταν σε νευραλγικά σημεία, όπως *Fora*, διασταυρώσεις κεντρικών οδικών αρτηριών και αλλού, για να σημάνουν εκ του μακρόθεν μια περιοχή και να διασαλπίσουν τη δύναμη και τη φήμη του αυτοκράτορα. Συχνά συνδέονταν με μεγάλα κτηριακά συγκροτήματα και αναδιαμορφώσεις περιοχών²⁶. Με την πάροδο των ετών και το πέρασμα στους μέσους βυζαντινούς χρόνους η δαπανηρότατη συνήθεια της ανίδρυσής τους εξασθενεί, ωστόσο σημειώνονται και κάποιες εξαιρέσεις²⁷.

Δομικά στοιχεία του μνημείου της Θεσσαλονίκης, όπως η μορφή της βάσης του κίονα²⁸ και η ομοιότητα με ανάλογα μνημεία (κίονα των

ώραίου τινός Μοναστηρίου» στην ανατολική Θεσσαλονίκη και η μεταγραφή σχετικών εντοπισθεισών επιγραφών.

²⁵ Η νεότερη έρευνα έχει ήδη επισημάνει αυτήν την ιδιαίτερη σύνδεση, ενδεικτικά βλ. G. Fowden, *Constantine's Porphyry Column: The Earliest Literary Allusion, The Journal of Roman Studies* 81 (1991) 119-131, σ. 121 (στο εξής: G. Fowden, *Constantine's Porphyry Column*).

²⁶ Fr.-A. Bauer, *Stadt, Platz und Denkmal in der Spätantike. Untersuchungen zur Ausstattung des öffentlichen Raums in den spätantiken Städten Rom, Konstantinopel und Ephesos*, Mainz 1996, σ. 373 (στο εξής: Fr.-A. Bauer, *Stadt, Platz und Denkmal*).

²⁷ Για παράδειγμα, αξιοσημείωτη είναι η ανίδρυση κίονα, πλησίον του ναού των Αγίων Αποστόλων Κωνσταντινουπόλεως, από τον αυτοκράτορα Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγο κατά τον ύστερο 13^ο αιώνα με άγαλμα του ομώνυμου του βασιλέως Αγίου, ουράνιου στρατηλάτη και προστάτη του. Για περισσότερα βλ. Alice-Mary Talbot, *The Restoration of Constantinople under Michael VIII, Dumbarton Oaks Papers* 47 (1993) 243-261, σ. 258-260.

²⁸ Η μορφή της βάσης απέχει τόσο από τα προγενέστερα σύνθετα παραδείγματα των ρωμαϊκών χρόνων, όσο και από τα οψιμότερα των βυζαντινών χρόνων, οπότε η σκοτία θα εκλείψει σχεδόν μετά τη συνεχή συρρίκνωση και απλοποίησή της, βλ. Ufuk Serin, *Early Christian and Byzantine Churches at Iasos in Caria. An Architectural Survey* [Monumenti di Antichità Cristiana XVII], Città del Vaticano 2004, σ. 51-54 και Ευαγγελία Μηλίτση-Κεχαγιά, *Παλαιοχριστιανική γλυπτική Κω. Συμβολή στη μελέτη της αρχιτεκτονικής γλυπτικής στην Κω κατά την παλαιοχριστιανική περίοδο (4ος-7ος*

Γότθων στην Κωνσταντινούπολη)²⁹, οδηγούν σε έναν χρονικό προσδιορισμό μέσα στα ευρύτερα πλαίσια της Θεοδοσιανής δυναστείας, καταδεικνύοντας τη συνολική αναδιαμόρφωση μιας πολύ μεγάλης περιοχής της πόλεως με ένα νέο πλέον συγκρότημα³⁰ (Εικόνα 6).

Κατά τη Θεοδοσιανή δυναστεία, τέτοιου μεγάλου μεγέθους αναδιαμορφώσεις περιοχών με παρόμοια διάρθρωση με τα αποκαλυπτόμενα κατάλοιπα στη Θεσσαλονίκη (στωικά κτίσματα γύρωθεν πλακοστρωμένων πλατειών, τιμητικοί κίονες, κρηναία κ.ά.) εντοπίζονται στο κέντρο της τεράστιας αυτοκρατορίας στην νέα Ρώμη, την Κωνσταντινούπολη, και συνδέονταν με κάποιο σημαντικό ιστορικό γεγονός.

Ο προσωπικός φίλος και έμπιστος του Θεοδοσίου, Πρόμωτος, ο οποίος κατείχε τον τίτλο του *magister peditum per Thracias*³¹, κατανίκησε τις ορδές των Οστρογόθων του Οιδόθρου παρά τον Δούναβη και

αι.), διδακτορική διατριβή, Αθήνα 2008, σ. 202. Επίσης, για το ίδιο θέμα με βάσεις από τον ναό του Αγίου Δημητρίου στη Θεσσαλονίκη, βλ. J. Krammer, *Attische Säulenbasen des 5. und 6. Jahrhunderts n. Chr. und ihre Rohform*, *Bonner Jahrbücher* 170 (1970) 271-278, σ. 274-275, εικ. 6, 8.

²⁹ Ο λεγόμενος κίονας των Γότθων είναι ένας τιμητικός κίονας, ο οποίος στέκει ακόμη ακέραιος στους χώρους του σημερινού Τοπ Καπί. Η ονομασία του είναι συμβατική και προέρχεται από μία, εν πολλοίς εξίτηλη πλέον, επιγραφή σε μία πλευρά του βάθρου. Ελλείψει του σχετικού συναφούς συνόλου, η χρονολόγησή του παραμένει προβληματική με προτεινόμενο χρονολογικό ορίζοντα από τους ύστερους ρωμαϊκούς χρόνους (Κλαύδιος Β΄ Γοτθικός) έως τους προχωρημένους πρωτοβυζαντινούς (Θεοδόσιος Β΄). Ωστόσο, η συνολική διαπραγμάτευση του μνημείου και δομικά γνωρίσματά του, όπως η χαρακτηριστική βάση του, αποκαλύπτουν ως ορθότερη την οψιμότερη χρονολόγησή. Για την επιγραφή βλ. C. Mango, *Inscriptions of Constantinople* 62. Για τις προταθείσες χρονολογήσεις βλ. R. Janin, *Constantinople byzantine. Développement urbain et répertoire topographique*, Paris 1964², σ. 85-86. - W. Müller-Wiener, *Bildlexikon zur Topographie Istanbuls: Byzantion, Konstantinupolis, Istanbul bis zum Beginn des 17. Jahrhunderts*, Tübingen 1977, σ. 53. - G. Fowden, *Constantine's Porphyry Column* 122 και σημ. 34 με σχετική βιβλιογραφία.

³⁰ Για την ανάλυση όλων των σχετικών ζητημάτων, την ανάπτυξη της προβληματικής περί της ίδρυσης και της ένταξής του σε χωροταξικά και χρονικά πλαίσια, τον παραλληλισμό με αντίστοιχα μνημεία της Κωνσταντινουπόλεως κ.ά., βλ. Χ. Ευ. Γουΐδης - Α. Ξ. Χατζηιωαννίδης, *Η περιοχή πλησίον των Δυτικών Τειχών της Θεσσαλονίκης κατά τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες. Ένα λησμονημένο μνημείο, Αρχαιολογικόν Δελτίον Μελέτες*, υπό έκδοση (στο εξής: Χ. Ευ. Γουΐδης - Α. Ξ. Χατζηιωαννίδης, Ένα λησμονημένο μνημείο).

³¹ Ο Ζώσιμος, παρότι ήταν από τους τελευταίους εθνικούς συγγραφείς που είχε εχθρική στάση προς έναν από τους πρώτους χριστιανούς αυτοκράτορες, δεν διστάζει να παρουσιάσει τον Πρόμωτο ως τίμιο και γενναίο ηγέτη εναντίον του σφετεριστή στη Δύση, Μάξιμου, βλ. Ζώσιμος, *Νέα Ιστορία Δ΄*, 35.1 και Δ΄, 38.1-39.5, 45.2, 50.1-51.2. Ακόμη, συγκεντρωτικά για τον Πρόμωτο, βλ. A. H. M. Jones - J. R. Martindale - J. Morris, *Prosopography of the Later Roman Empire*, τ. I: *AD 260-395*, Cambridge 1971, σ. 750-751.

κάλεσε τον αυτοκράτορα να επισφραγίσει τη λαμπρή νίκη³². Παρόλη τη σχετικά αμφιλεγόμενη στάση του Θεοδοσίου Α΄ στο βαρβαρικό γοτθικό ζήτημα, το μέγεθος της ήδη τετελεσμένης νίκης και άλλοι παράγοντες τον οδήγησαν στην πλήρη αποδοχή της και στον εορτασμό της με θριαμβικές τελετές στην Κωνσταντινούπολη³³. Αποκορύφωμα ήταν η κατασκευή ενός συγκροτήματος *Forum* με είσοδο διά μέσου θριαμβικής αψίδας και ενός μεγαλειώδους τιμητικού κίονα στο κέντρο, κατά τα παραδείγματα των προκατόχων αυτοκρατόρων στην πρεσβυτέρα Ρώμη³⁴. Το σύνολο αφορούσε την απόλυτη κυριαρχία του νέου συγκροτήματος σε οιοδήποτε φυσικό ή τεχνητό προγενέστερο στοιχείο, όπως ακριβώς και στην περίπτωση της Θεσσαλονίκης³⁵. Ειδικότερα, διέθετε μεγάλη πλατεία στρωμένη με ιδιαίτερα μεγάλες πλάκες λευκού μαρμάρου, στωικά κτήρια να περιβάλλουν το σύνολο, όπως επίσης κρηναία, βασιλικές και λουτρά. Σε καίρια θέση στο συγκρότημα και σε ολόκληρη την πόλη κυριαρχούσε ο μεγαλειώδης κίονας. Η πρόσβαση στο σύνολο διαμορφωνόταν μέσω μίας θριαμβικής αψίδας και αρχαία έργα τέχνης κοσμούσαν τους χώρους³⁶.

³². Ζώσιμος, *Νέα Ιστορία Δ΄*, 35 και 38-39.

³³. Το βαρβαρικό γοτθικό ζήτημα αντιμετωπιζόταν με διαφορετική προσέγγιση, κατά περιπτώσεις διαμετρικά αντίθετη, από τους εκπροσώπους των στρατιωτικών τάξεων και από τον αυτοκράτορα και το περιβάλλον της αυλής, οδηγώντας ακόμη και σε συγκρούσεις, βλ. Σοφία Πατούρα, Η εγκατάσταση των Γόθων στη Θράκη και οι πρώτες στρατιωτικές αντιδράσεις, *Βυζαντινά Σύμμεικτα* 10 (1996) 241-267 με παρακολούθηση των σύγχρονων πηγών.

³⁴. Από το μεγαλειώδες αυτό σύνολο δεν σώζεται σχεδόν τίποτε μέχρι σήμερα. Ολίγιστα διαμελισμένα ογκηρά μέλη και κάποιες βάσεις, τα οποία διασώθηκαν από τις καταστροφές του χρόνου και των Οθωμανών, εντοπίζονται σωρευμένα στην ευρύτερη περιοχή. Συνολικά για το ζήτημα του Θεοδοσιανού *Forum* με παράθεση των βυζαντινών πηγών και συγκεντρωμένη τη νεότερη βιβλιογραφία, βλ. Fr.-A. Bauer, *Stadt, Platz und Denkmal* 187-203 και 416-417.

³⁵. Επίσης, και στην περίπτωση της Κωνσταντινουπόλεως παραδίδονται προγενέστερα κτίσματα. Παρά τη μεγάλη χρονική απόσταση και την ελεγχσιμότητα των γραφομένων, Βυζαντινοί κειμενογράφοι παραδίδουν την ύπαρξη παλαιότερων κτισμάτων (Κωνσταντινίων), βλ. *Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως I, II και III*, έκδ. Th. Preger, *Scriptores originum Constantinopolitanarum*, τ. II, Lipsiae 1907, II, 47: «ἐκεῖσε δὲ πρῶν παλάτια ὑπῆρχον» (στο εξής: *Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως*). Επίσης, βλ. *Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως III*, 7. Η ομοιότητα *mutatis mutandis* με τα της Θεσσαλονίκης είναι, αν μη τι άλλο, αξιοσημείωτη. Στην περίπτωση βέβαια της Θεσσαλονίκης το προγενέστερο περίκентρο κτίσμα εξαλείφτηκε πλήρως πιθανώς ως βαρυνόμενο και από το παγανιστικό του παρελθόν.

³⁶. Τόσο ο Θεοδόσιος Α΄ όσο και ο υιός του, Αρκάδιος, οργανωμένα θεσμοθέτησαν την πάταξη της αρχαίας θρησκείας. Παρόλα αυτά καταστόλισαν τους χώρους των αναφερομένων συγκροτημάτων τους με αρχαία έργα τέχνης. Για το ζήτημα της σχετικής νομοθεσίας των δύο αυτοκρατόρων βλ. Έρμειου Σωζομενοῦ, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία Ζ΄*, κεφ. ΙΘ΄, col. 1480 και *Sozomenos. Kirchengeschichte*, έκδ. J. Bidez - G. C. Hansen, Berlin 1960, σ. 316-317 κ.ε., 354-355 και 360-361. - Αφροδίτη Καμάρα (εισαγ. -

Ο Αρκάδιος, υιός και διάδοχος του Θεοδοσίου Α΄, εόρτασε ομοιοτρόπως τη δική του νίκη επί των βαρβάρων³⁷. Σε ένα καίριο σημείο της βασιλεύουσας, στον Ξηρόλοφο, κατασκεύασε ένα ακόμη *Forum*, το οποίο επίσης συνίστατο από μεγάλη μαρμαρόστρωτη πλατεία περικλειόμενη από δημόσια οικοδομήματα και στο σύνολο δέσποξε ο πελώριος δικός του τιμητικός κίονας³⁸.

Το μέγεθος, ο όγκος και η επιβολή των δύο κίωνων ήταν τέτοια, ώστε τάχιστα θεωρήθηκαν σχεδόν ως παλλάδια της Πόλεως, στενά συνδεδεμένα με την τύχη της και προβλέποντα τη μοίρα της. Ήταν κοινός τόπος ότι οι γλυπτές κοσμήσεις των μνημείων αποτελούσαν προφητικά χαράγματα για το επικείμενο τέλος³⁹. Αυτοί οι κίονες αποτέλεσαν το θέατρο τραγωδιών κατά την άλωση από τους Σταυροφόρους, όπως και κατά την ύστατη και τρομερή άλωση από τους Οθωμανούς, κατά την οποία τα οδυρόμενα χριστιανικά πλήθη εκεί ανέμεναν

μτφρ.), *Η αντιπαγανιστική νομοθεσία της ύστερης ρωμαϊκής αυτοκρατορίας μέσα από τους κώδικες*, Αθήνα 2003, σ. 26-27, 40-41 και 72-73, 104. Για την ένταξη αυτών των νομοθετημάτων στους ακόλουθους σχετικούς κώδικες, βλ. Α. Καμάρια, ό.π., σ. 22-44, 52-89 και 140-151. Για το θέμα των έργων τέχνης στα συγκροτήματα, ιδίως στο Αρκαδιανό *Forum* ενδεικτικά, βλ. Παραστάσεις *σύντομοι χρονικάί*, έκδ. Th. Preger, *Scriptores originum Constantinopolitanarum*, τ. I, Lipsiae 1901, 35α: «*Αρκαδίου και Θεοδοσίου υιοῦ αὐτοῦ ἐν τοῖς πλησίον ...*». – *Georgii Codini Excerpta de antiquitatibus Constantinopolitanis*, έκδ. I. Bekkeri, Bonnae 1843, σ. 68.4 και 124.5, όπου μεταξύ αυτών συγκαταριθμούνται και γλυπτά «*ἐστοιχειωμένα παρὰ Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως*» (στο εξής: Georgii Codini, *Excerpta Constantinopolitanis*).

³⁷. Ζώσιμος, *Νέα Ιστορία Ε΄*, 21-22. – *Πάτρια Κωνσταντινουπόλεως III*, 109. – M. Kulikowski, *Rome's Gothic Wars. From the Third Century to Alaric*, Cambridge 2007, σ. 169 (στο εξής: M. Kulikowski, *Gothic Wars*).

³⁸. Το τελευταίο λείψανο της αρχικής χρήσης, ο κίονας, σωριάστηκε σε ερείπια κατά τον 18^ο αιώνα και απέμεινε μονάχα η παραμορφωμένη βάση του γνωστή πλέον ως Avret Tash, βλ. Fr.-A. Bauer, *Stadt, Platz und Denkmal* 203-212. Παρά την εξαφάνιση των κτηρίων από τις αλληπάλληλες καταστροφές, αξιοσημείωτο είναι ότι η περιοχή διατήρησε τον χαρακτήρα της, αφού μέχρι και τα τέλη του 19^{ου} αιώνα χρησιμοποιε ως Αγορά από τους Τούρκους (*Pazari*): αγορά, όμως, ανθρώπινων σαρκίων (*Avrat Pazari*).

³⁹. Georgii Codini, *Excerpta Constantinopolitanis*, 43.10: «*ἐγγεγραμμένον ἐστίν. ὡσαύτως καὶ ὁ μέγας κίων ὁ κοῦφος καὶ ὁ Ξηρόλοφος τὰς ἐσχάτας ἱστορίας τῆς πόλεως ἔχουσιν ἐν ἱστορίαις ἐγγεγραμμένας*». Κατά τους πρώιμους μεταβυζαντινούς χρόνους (16^{ος} αι.) συγκροτήθηκε ολόκληρο συγγραφικό πόνημα που περιελάμβανε τις σχετικές με τα προφητικά χαράγματα των δύο κίωνων δοξασίες, λόγω της μεγάλης διάδοσης των σχετικών αντιλήψεων, βλ. G. Dagron - J. Paramelle, *Un texte patriographique. Le "récit merveilleux, très beau et profitable sur la colonne du Xérolophos"* (*Vindob. Suppl. Gr. 172, fol. 43v-63v*), *Travaux et Mémoires* 7 (1979) 491-523. Επίσης, βλ. X. Ευ. Γουΐδης - Α. Ξ. Χατζηιωαννίδης, Ένα λησμονημένο μνημείο, σποράδην.

την αγγελική και σωτήρια παρέμβαση που προέβλεπαν τα ανάγλυφα των κίωνων⁴⁰.

Τηρουμένων των αναλογιών, γεγονότα παρόμοια με τα παραπάνω, δηλαδή πολεμικές συγκρούσεις, οικοδομικές αναδιαμορφώσεις κ.ά., γνώρισαν ευρεία έκταση και στην πόλη της Θεσσαλονίκης κατά την Κωνσταντινεία δυναστεία, καλλιεργήθηκαν όμως έτι περαιτέρω από τον Θεοδόσιο Α΄ και τους απογόνους του. Το γεγονός αυτό παραδίδεται από τις πηγές και επιβεβαιώνεται ανασκαφικά για τις λιμενικές εγκαταστάσεις στην πόλη. Το ίδιο συμβαίνει και με τα μέχρι στιγμής γνωστά δεδομένα του μεγάλου συγκροτήματος, αυτού της οδού Δουμπιώτη. Η κεραμική, τα κατασκευαστικά στοιχεία, το απόσπασμένο από τα δομικά κονιάματα νόμισμα κ.ά. οδηγούν στο ως άνω χρονικό πλαίσιο.

Μάλιστα ο κραταιός ιδρυτής της δυναστείας Θεοδόσιος Α΄ συνδέθηκε σε αρκετές περιπτώσεις στενά και προσωπικά με την πόλη της Θεσσαλονίκης. Σε αυτήν ανέβλεψε το φως του χριστιανισμού, βαπτιζόμενος επισήμως από τον επίσκοπο Α(σ)χόλιο⁴¹ και έτσι έγινε ο πρώτος χριστιανός ορθόδοξος αυτοκράτορας από τα πρώτα έτη της βασιλείας του⁴².

⁴⁰ Περί του θέματος βλ. Ν. Βέη, Περί του ιστορημένου χρησιμολογίου της Κρατικής Βιβλιοθήκης του Βερολίνου (Codex Graecus fol. 62=297) και του θρύλου του "μαρμαρωμένου βασιλιά", *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας* 4 (1934-1936) 1-32μς, σ. 32λγ'-32λδ' και D. M. Nicol, *Ο θάνατος αυτοκράτορας. Η ζωή και ο θρύλος του Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου*, μτφρ. Δ. Β. Σταυρόπουλος, Αθήνα 2010, σ. 143 και σημ. 16, όχι μόνο για μεταφορά των γραφομένων του Λαονόικου Χαλκοκονδύλη αλλά και γενικότερα για το ζήτημα.

⁴¹ Το ζήτημα της ακριβούς ονομασίας του επισκόπου που βάπτισε τον πανίσχυρο αυτοκράτορα αποτελούσε σημείο διαλόγου. Ειδικά για το θέμα, βλ. Α. Μ. Παπαδοπούλου, *Άσχολιος ή Άσχολιος επίσκοπος Θεσσαλονίκης, Γρηγόριος ο Παλαμιάς* 44 (1961) 144-145.

⁴² Σωκράτους Σχολαστικοῦ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, PG 67, Ε', κεφ. ΣΤ', col. 572-573: «τὴν Θεσσαλονικὴν καταλαμβάνει, ἐκεῖ τε ἀρῶστία περιπεσὼν ἀξιωθῆναι τοῦ χριστιανικοῦ βαπτίσματος ἐπεθύμησεν, ἄνωθεν μὲν ἐκ προγόνων χριστιανὸς ὑπάρχων, καὶ τῆ τοῦ ὁμοουσίου πίστει προσκείμενος. Τὸ δὲ βαπτισθῆναι διὰ τὴν ἀρῶστίαν ἀνσπύσας, ἐπιζητήσας τε τῶν Θεσσαλονικέων ἐπίσκοπον, ἠρώτησε πρότερον ποίαν πίστιν ἠσπάζετο. Τοῦ δὲ εἰπόντος, ὡς οὐ παρήλθεν ἡ Ἀρειανῶν δόξα κατὰ τὰ Ἰλλυριῶν ἔθνη, οὐδὲ ἴσχυσε συναρπάσαι ἢ παρ' ἐκείνου γεγεννημένη καινοτομία τὰς τῆδε Ἐκκλησίας, ἀλλὰ μένουσι φυλάσσοντες ἀσάλευτον τὴν ἄνωθεν μὲν καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐκ τῶν ἀποστόλων παραδοθεῖσαν πίστιν, ἐν δὲ τῇ κατὰ Νίκαιαν συνόδῳ βεβαιωθείσαν, ὁ βασιλεὺς ἀσμενέστατα ὑπὸ Ἀσχολίου τοῦ ἐπισκόπου βαπτίζεται. Ἀναρῶσθεῖς οὖν ἐκ τῆς νόσου, μετ' οὐ πολλὰς τὰς ἡμέρας ἐπὶ τὴν Κωνσταντίνου πόλιν ἔρχεται». Οι παραπάνω συγγραφείς τοποθετοῦν το γεγονός το φθινόπωρο του 380 μ.Χ. Ο Σωζομένος διαφοροποιεῖται (VIII.4) και τοποθετεῖ το γεγονός κατά τον χειμῶνα του προηγούμενου έτους, δηλαδή του 379 μ.Χ., βλ. Γ. Ι. Θεοχαρίδης, *Ἱστορία της Μακεδονίας* 87.

Επίσης, ο Θεοδοσίος Α΄ επέλεξε την πόλη της Θεσσαλονίκης ως βασιική θέση στην επιτακτική αντιμετώπιση του γοθτικού ζητήματος⁴³. Παράλληλα, σειρά γεγονότων αυτού του πολυσύνθετου θέματος με αποκορύφωμα τη δολοφονία του Βουτέριχου, Γότθου αξιωματούχου του Θεοδοσίου Α΄, από τους Θεσσαλονικείς, οδήγησε τον αυτοκράτορα στην εν θερμώ απόφαση του σφαγιασμού τους, διαπράττοντας μέγιστο ανοσιούργημα που τον οδήγησε κατόπιν σε δημόσια ταπείνωση από τον επίσκοπο των Μεδιολάνων, Αμβρόσιο, και μετάνοια⁴⁴. Ακόμη, στην πόλη της Θεσσαλονίκης ο Θεοδοσίος Α΄ υπέθαλψε τον Βαλεντινιανό Β΄ και την αδελφή του Γάλλα που είχαν εκδιωχθεί από τον σφετεριστή Μάξιμο. Ο Θεοδοσίος Α΄ νυμφεύθηκε τη Γάλλα και κατόπιν βάδισε προς τη Δύση κατά του σφετεριστή Μαξίμου⁴⁵. Έχει προταθεί ότι ακόμη και οι επετειακοί εορτασμοί για τη δεκαετή παραμονή του στον θρόνο (*decennalia*) εορτάστηκαν στην πόλη της Θεσσαλονίκης⁴⁶.

Λίγα χρόνια νωρίτερα, το 303 μ.Χ., οι προκάτοχοί του Τετράρχης είχαν εορτάσει την εορτή των Δεκενναλίων στην προεσβυτέρα Ρώμη, ανεγείροντας τιμητικούς κίονες με αφορμή αυτό το γεγονός. Ήταν τέ-

Επίσης, βλ. Χ. Μαυροπούλου-Τσιούμη, *Βυζαντινή Θεσσαλονίκη* 17. - Μ. Kulikowski, *Gothic Wars* 148. - Β. Γ. Σπυριδωνάκης, *Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία* 177.

⁴³. Γ. Ι. Θεοχαρίδης, *Ιστορία της Μακεδονίας* 87. - Χ. Μαυροπούλου-Τσιούμη, *Βυζαντινή Θεσσαλονίκη* 17. - Μ. Kulikowski, *Gothic Wars* 150.

⁴⁴. Έρμείου Σωζομενοῦ, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία Ζ΄*, κεφ. ΚΕ΄, col. 1493 και 1496: «ὁ Θεσσαλονικέων δῆμος ἐζήτει ἀφίεσθαι ὡς δὲ οὐδὲν ἦνεν, εἰς χαλεπὴν κατέστη στάσιν, καὶ τελευτῶν τὸν Βουθερίχην ἀνεῖλε. Καὶ ἐπεὶ τάδε ἐμηνύθη, εἰς ἄμετρον ὄργην ἐμπεσὼν ὁ βασιλεὺς, ὄντων τῶν προστυγγανόντων ἀριθμὸν ἀναιρεθῆναι προσέταξεν» και «ἐπατιώμενος Ἀμβρόσιος τὸν βασιλέα, τῆς ἐκκλησίας εἶρξε, καὶ ἀκοινώητον ἐποίησε. Δημοσία δὲ καὶ αὐτός τὴν ἁμαρτίαν ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας ὠμολόγησε καὶ πάντα τὸν ὀρισθέντα αὐτῷ χρόνον εἰς μετάνοιαν, οἷα γε πενθῶν, βασιλικῶ κόσμῳ οὐκ ἐχρήσατο». Επίσης, βλ. Γ. Ι. Θεοχαρίδης, *Ιστορία της Μακεδονίας* 89-90. Για τις λατινικές πηγές (Ρουφίνος, Αμβρόσιος κ.ά.), βλ. Μ. Kulikowski, *Gothic Wars* 159-160 σημ. 10. Ακόμη, για παράθεση των γραφομένων του Θεοδώρητου Κύρου, αλλά και μεταγενέστερων συγγραφέων (Ιωάννης Μαλάλας, Θεοφάνης), την κριτική θεώρηση της νεότερης έρευνας σχετικά με το ζήτημα και πλούσια βιβλιογραφία, βλ. Α. Καρπόζηλος, *Βυζαντινοί ιστορικοί και χρονογράφοι*, τ. Α΄: 4ος-7ος αι., Αθήνα 1997, σ. 190-196.

⁴⁵. Ζώσιμος, *Νέα Ιστορία Δ΄*, 45.3-48. - Γ. Ι. Θεοχαρίδης, *Ιστορία της Μακεδονίας* 52, 88 και σημ. 2. - Β. Γ. Σπυριδωνάκης, *Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία* 70-71.

⁴⁶. O. Seek, *Regesten der Kaiser und Päpste für die Jahre 311 bis 476 n. Chr. Vorarbeit zu einer Prosopographie der christlichen Kaiserzeit*, Stuttgart 1919, σ. 273 κ.ε. - Άννα Τσιτουρίδου, *Τὸ Μισσόριο τοῦ Θεοδοσίου*, στο *Κέρνος. Τιμητική προσφορά στον καθηγητὴ Γ. Μπακαλάκη*, εκδ. Δ. Παντερμαλῆς - Κατερίνα Ρωμοπούλου - Χρυσάνθη Μαυροπούλου-Τσιούμη, Θεσσαλονίκη 1972, σ. 187-196, πίν. 51-53, ιδιαίτερα 189 και σημ. 18. Χαρακτηριστικό είναι ότι ακόμη και ο ομώνυμος έκγονός του Θεοδοσίος Β΄ πραγματοποίησε, κατά τον Οκτώβριο του 424, στην πόλη της Θεσσαλονίκης πάνδημο εορτή που επικύρωσε τα δικαιώματα του συγγενούς του Βαλεντινιανού Γ΄ και της μητέρας του Γάλλας για το δυτικό τμήμα της αυτοκρατορίας. Βλ. Β. Γ. Σπυριδωνάκης, *Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία* 90.

τοια η σπουδαιότητα των κίωνων, ώστε ο κραταιός Κωνσταντίνος Α΄ με επιμονή τα ενέταξε στο μεστό συμβολισμών εικονογραφικό πρόγραμμα του θριαμβικού του τόξου στην ίδια πόλη⁴⁷.

Δυστυχώς, μέχρι στιγμής δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε, εάν ο Θεοδόσιος θέλησε να εξεικονίσει με τον ίδιο τρόπο τον εορτασμό των Δεκενναλίων ή κάποιο άλλο από τα τόσα πολλά και σημαντικά προαναφερθέντα ιστορικά γεγονότα που τον συνέδεαν με την πόλη της Θεσσαλονίκης. Μάλιστα, μπορεί να διατυπωθεί ότι αντίστοιχη ενέργεια δεν θα μπορούσε να ήταν ασυνήθης, κάθε άλλο.

Στα λίγα εναπομείναντα μνημεία της Θεσσαλονίκης από τους χρόνους εκείνους, ακόμη ανιχνεύονται τεκμήρια παρόμοιων ενεργειών της Θεοδοσιανής δυναστείας. Πρωτίστως στον Θεοδόσιο Α΄ και στους απογόνους του προσγράφεται η αναδόμηση και ισχυροποίηση των τειχών της πόλεως και η γενικότερη αναμόρφωσή τους⁴⁸, έργο τεράστιο σε έκταση και ευεργετικό σε αποτελέσματα για την πόλη που τη διαφύλαξε για αιώνες. Επίσης, σε αυτήν τη χρονική περίοδο αποδόθηκε στους χριστιανούς το επιβλητικό και μεστό συμβολισμών περίκεντρο οικοδόμημα του Γαλεριανού συμπλέγματος⁴⁹, εξωραίστηκε η άγουσα

⁴⁷. Για την εορτή των Δεκενναλίων βλ. *TLL* IV, s.v. Decennalis, col. 2265 [Paully-Wissova]. Για τους σχετικούς κίονες των τετραρχών στη Ρώμη και την επιβληθείσα απεικόνισή τους στα Κωνσταντινεία γλυπτά βλ. Fr.-A. Bauer, *Stadt, Platz und Denkmal* 22-23. - Nancy H. Ramage - A. Ramage, *Ρωμαϊκή Τέχνη*, Χρυσούλα Ιωακείμίδου (μτφρ.) - Θεοδοσία Στεφανίδου-Τιβεριού (εκδ.), Θεσσαλονίκη 2000, σ. 318-319 (εικ. 11.20) και 326 (εικ. 12.4). - G. Fowden, Constantine's Porphyry Column 122 και σημ. 30.

⁴⁸. Γ. Βελένης, *Τα Τείχη της Θεσσαλονίκης*, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 111 και 117-118 (στο εξής: Γ. Βελένης, *Τείχη*). - Ch. Bakirtzis, Late Byzantine Thessalonike 39-40 και σημ. 40 με συγκεντρωμένη την κυριότερη βιβλιογραφία. - E. Rizos, The Late Antique Walls of Thessalonica and their Place in the Development of Eastern Military Architecture, *Journal of Roman Archaeology* 24 (2011) 450-469, σ. 457-458.

⁴⁹. Βλ. Γ. Βελένης, *Τείχη* 111 και σημ. 12. - Ch. Bakirtzis, Late Byzantine Thessalonike 48. Για την πιο πρόσφατη διαπραγμάτευση, βλ. Ν. Κ. Μουτσόπουλος, *Η Ροτόντα του Αγίου Γεωργίου στη Θεσσαλονίκη. Αρχαιολογική έρευνα και αναστήλωση του μνημείου*, Θεσσαλονίκη 2013, σ. 1-4, 42, 46-47 και σημ. 41-42 (στο εξής: Ν. Κ. Μουτσόπουλος, *Ροτόντα*), όπου μέσα από αναλυτική τεκμηρίωση αποφαινεται και ο ίδιος περί της αποδόσεως του κτίσματος στους χριστιανούς κατά τη Θεοδοσιανή δυναστεία (Θεοδόσιος Α΄). Επίσης, άκρως ενδιαφέρουσα είναι η άποψη σύμφωνα με την οποία η Ροτόντα με την απόδοσή της στη νέα θρησκεία δεν μετατράπηκε σε απλό ναό αλλά σε ανακτορική εκκλησία, βλ. Α. Μέντζος, Το ανάκτορο και η Ροτόντα της Θεσσαλονίκης. Νέες προτάσεις για την ιστορία του συγκροτήματος, *Βυζαντινά* 18 (1995-1996) 339-363, σ. 352. - Ν. Κ. Μουτσόπουλος, *Ροτόντα*, σημ. 6 και 23-25.

από αυτό οδός προς το τιμητικό τετράπυλο⁵⁰ και πιθανότατα όλος ο βασικός άξονας της Μέσης οδού⁵¹.

Συνάμα η αρχαιολογική σκαπάνη αποκάλυψε τα ίχνη ευρύτατων οικοδομικών προγραμμάτων στη δυτική περιοχή της Θεσσαλονίκης (οικόπεδα μεταξύ οδών Αγίου Δημητρίου και Στρ. Δουμπιώτη), λίγο βορειότερα από το ήδη αναμορφωμένο τμήμα της πόλεως από την Κωνσταντίνεια δυναστεία, δηλαδή τις λιμενικές εγκαταστάσεις. Το βραχύδες φυσικό ανάγλυφο στην οδό Δουμπιώτη ταπεινώθηκε. Το ιδιαίτερο περίκεντρο οικοδόμημα των οδών Αγίου Δημητρίου και Φιλώτα, που επιβαλλόταν στον χώρο βορείως των ιερών, καταστράφηκε εκ θεμελίων και μετατράπηκε σε ερείπια, ώστε επί αυτών να ανεγερθούν κτήρια του νέου συγκροτήματος. Για τον ίδιο σκοπό τα παλιά και γηρασμένα κτήρια της *insula sacra*, άδηλο σε τί κατάσταση διατηρούνταν μετά από τόσους αιώνες, καταστράφηκαν εκ βάθρων και δομικά υλικά τους (κιονόκρανα και βάσεις κιόνων) αφαιρέθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν στην οικοδόμηση ενός νέου συγκροτήματος⁵².

Το πλήθος των εργατικών χειρών που απαιτήθηκε για την απολάξευση του φυσικού βράχου, η καταστροφή και η αφαίρεση δομικών υλικών από τα παγανιστικά ιερά που εξακολουθούσαν να είναι δημόσια κτήρια, η ολοσχερής ισοπέδωση του παγανιστικού περικεντρου κτίσματος, η κατάληψη της δημόσιας γης που αυτό καταλάμβανε και η αλλαγή της χωροταξίας όλης της περιοχής για την κατασκευή του νέου συγκροτήματος, το οποίο με όλα τα παραπάνω επιβλήθηκε δια παντός εξαλείφοντας κάθε προγενέστερο φυσικό ή τεχνητό κατάλοιπο, καταδεικνύουν την εφαρμογή των επιταγών της κεντρικής εξουσίας και της αυτοκρατορικής θελήσεως σε μια περίοδο που διά της πυγμής επιβάλλεται το μήνυμα: *μία εξουσία, μία θρησκεία, μία μόνο θεόθεν αυτοκρατορία*⁵³.

Δυστυχώς, η ανασκαφική διερεύνηση, η οποία αποτελεί τη μοναδική δυνατότητα απόκτησης γνώσεων και πληροφοριών για το νέο αυτό συγκρότημα, έχει από χρόνια ανασταλεί και είναι ελλιπής. Σε αυτό το πλαίσιο όλα τα παραπάνω θα εξακολουθούν να αποτελούν

⁵⁰ Γ. Βελένης, *Τείχη* 111 και σημ. 11.

⁵¹ Γ. Βελένης, *Τείχη* 110-111. Για τον παραλληλισμό με άλλα σχετικά έργα (Αρκαδιανή οδός), τη μαρτυρία των πηγών και των ευρημάτων που πιστοποιούν το ενδιαφέρον των δύο δυναστειών (Κωνσταντίνειας και Θεοδοσιανής) για τέτοιου είδους έργα και την ανάπτυξη του σχετικού προβληματισμού, βλ. Χ. Ευ. Γουΐδης - Α. Ξ. Χατζηιωαννίδης, Ένα λησμονημένο μνημείο σημ. 103.

⁵² Α. Χατζηιωαννίδης, Οικόπεδο Δουμπιώτη και Φιλώτα, υπό έκδοση. - Α. Χατζηιωαννίδης κ.ά., *Ανασκαφή Δουμπιώτη*, υπό έκδοση.

⁵³ Β. Γ. Σπυριδωνάκης, *Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία* 138 και 177.

μικρά κομμάτια, όχι απολύτως συναρμοζόμενα, μιας ήδη ελλιπούς εικόνας της Θεσσαλονίκης των χρόνων εκείνων⁵⁴.

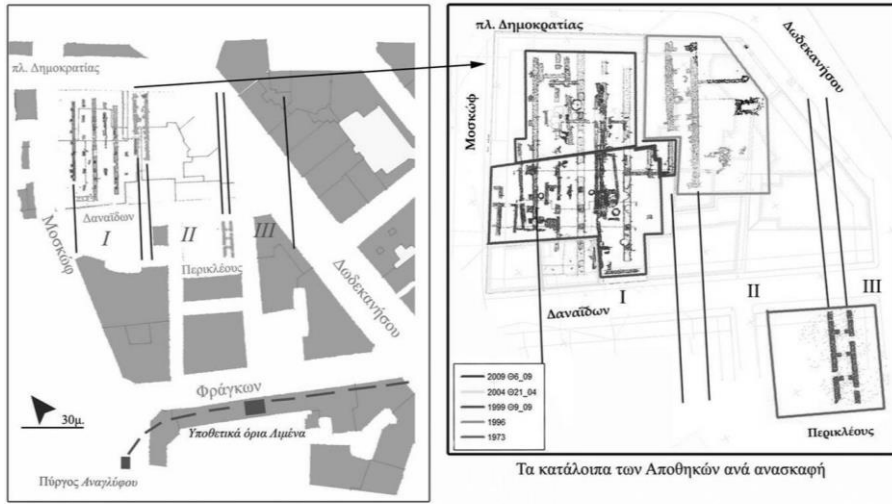
Είναι ευκαίριο η μελλοντική έρευνα στον ανασκαφικό και τον γραμματειακό χώρο να προοδεύσει, ώστε να εντοπισθεί η ακριβής αιτία και ο αίτιος των προμνημονευθέντων γεγονότων. Μέχρι τότε, όλα τα παραπάνω θα αποτελούν απαρασάλευτες ενδείξεις της αυτοκρατορικής εξουσίας/παρουσίας στην πόλη της Θεσσαλονίκης κατά τους πρωτοβυζαντινούς χρόνους.

⁵⁴. Α. Χατζηιωαννίδης κ.ά., *Ανασκαφή Δουμπιώτη*, υπό έκδοση.

Alexandros X. Chatziioannidis
Charilaos E. Gouidis

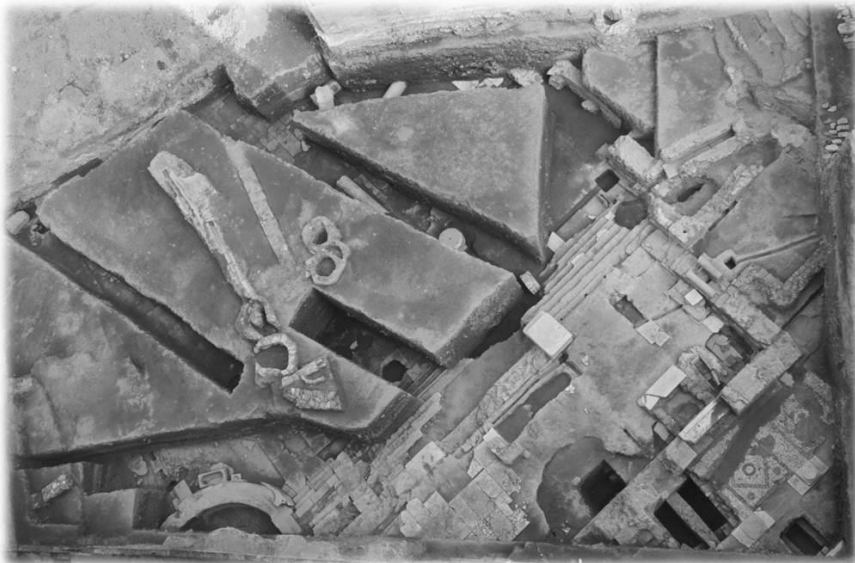
**Indizien der kaiserlichen Macht/Präsenz in der Stadt von
Thessaloniki während der frühbyzantinischen Zeit**

In diesem Artikel wird die offizielle kaiserliche Macht/Präsenz in der Stadt von Thessaloniki erforscht, welche durch den Bau von großen Bauten gekennzeichnet ist. Ganze Stadtteile, wie der Hafenbereich in konstantinischer Zeit, wurden nach antiker schriftlicher Überlieferung durch neue Bauten umgestaltet. Entsprechend sind die Funde auch in dem Stadtteil nördlich des Hafens zwischen der Agiou Dimitriou und Doumbioti Straße. Dort brachte ans Tageslicht die archäologische Hake ein monumentales öffentliches Gebäude der frühchristlichen Zeit, dessen Bestandteil auch das benachbarte Säulenmonument war.

Εικόνα 1. Συνθετικές σχεδιαστικές αποτυπώσεις που εικονίζουν τις αποθηκευτικές εγκαταστάσεις στον κωνσταντίνειο λιμένα, όπως προέκυψαν από τις ανασκαφές της 9ης Ε.Β.Α.

(από: Α. Χατζιωαννίδης - Χ. Π. Τσαμίσης, Λιμενικές αποθήκες, εικ. 2)

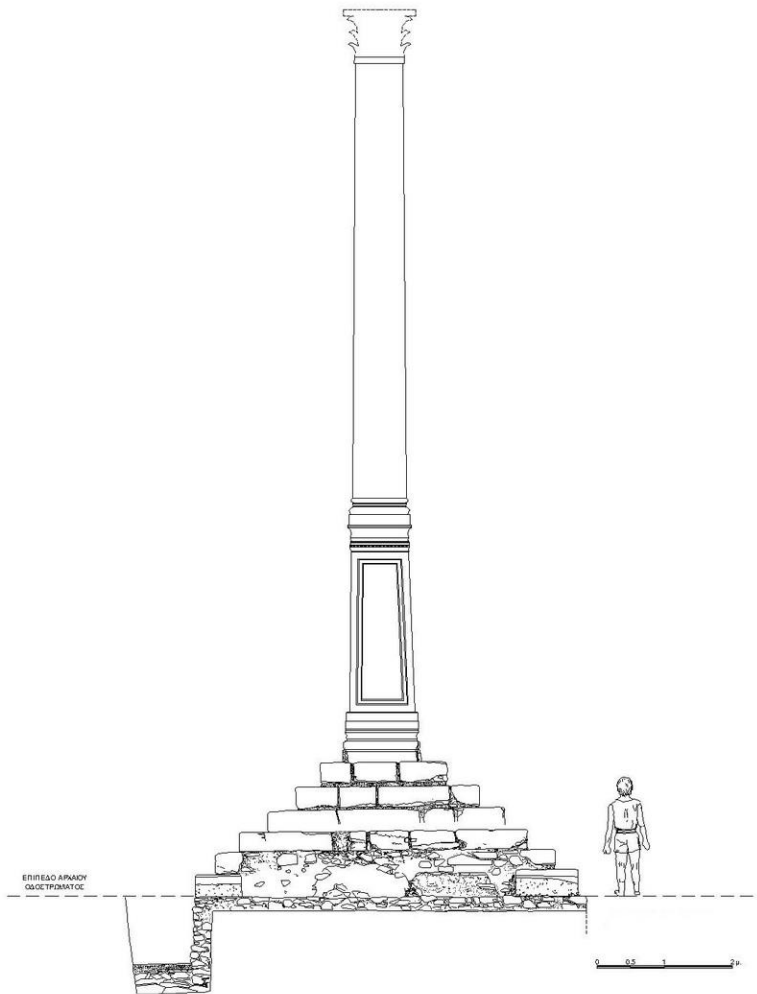
Εικόνα 2. Φωτογραφική απεικόνιση του μεγαλύτερου τμήματος του οικοπέδου των οδών Στρατηγού Δουμπιώτη και Φιλώτα. Άποψη από ανώτερο όροφο όμορης οικοδομής.

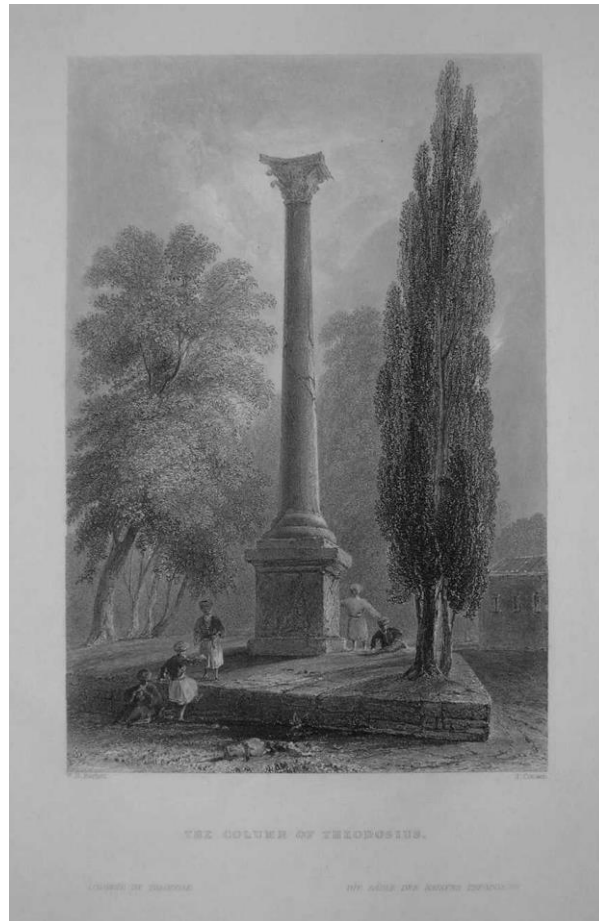
Εικόνα 3. Τμήμα της πλακόστρωσης
όπως εντοπίστηκε μέσω των
ανασκαφικών τομών.

Εικόνα 4. Μαρμάρινα μέλη που χρησιμοποιήθηκαν για την οικοδόμηση του
συγκροτήματος των οδών Στρατηγού Δουμπιώτη και Φιλώτα και προέρχονται
από αρχαιότερα κτίσματα.

Εικόνα 5. Σχεδιαστική αποκατάσταση του Yilan Mermer, βόρεια όψη.
(σχέδιο: Θ. Τηλιόπουλου)

Εικόνα 6. Ο Κίονας των Γόθων. Ρομαντική απεικόνιση του μνημείου (με μη ορθό υπομνηματισμό) σε χαρακτηριστικό επιχρωματισμένο με το χέρι, του 1838. Έργο του βρετανού καλλιτέχνη William Henry Bartlett για το βιβλίο της Αγγλίδας ποιήτριας Julia Pardoe, *The Beauties of the Bosphorus* (1838).